

JAANI KOGUDUSE TAASTAMISE LUGU

04.oktoobril 2012

Kaitsepühaku nimi antakse kihelkonnale üks kord.

Püha Apostel Johannes kaitseb Viljandi kihelkonda, koguduse vaimulikku on mainitud 1234. Arheoloogilistel kaevamistel selgus, et Jaani kirikule eelnes väike kirik, mille kooriruumi kaarjas müür on nüüdseks renoveeritud ja nähtav kiriku alatariruumi all krüptis. Püha Franciscuse (frantsisklaste) ordu reformitud haru (observandid) ehitasid selle kiriku asemele kloostri ja kiriku, mille pühitsemise ajaks on loetud aasta 1472. Lisada võib veel, et **aastal 1964** võeti kirik arhitektuurimälestisena riikliku kaitse alla.

Kevadel 1966 tulid Viljandi rajooni peaarhitektiks; mind pani imestama, et kirikus oli ladu. Kirikuhoone oli olnud algul tühi ja siis oli sees ladu aastatel 1959-82. Viljandi Kaubastu oli laod haldaja ning kirikuhoone oli telefoniraamatus nimetatud - ladu nr.3, aadress Pioneeri tänav 6 ja telefon 52 784. Pikk tänav oli ümber nimetatud Pioneeri tänavaks ja pastoraadis asus raamatukogu, mis oli samuti aadressiga Pioneeri tänav 6. Tänav nime taastamisel korrastati ka majade numbrid, nagu me neid nüüd tunneme. Viljandi Kaubastu hoonet ei remontinud, katus jooksis läbi ja kirik hakkas lagunema. Ehitajad mäletavad, et 1980-ndatel oli katus nii lagunenu, et kiriku seest oli näha taevas.

Eesti ajal oli Jaani kiriku õpetaja **August Westre`n-Doll**.

Ta lahkus Saksamaale koos teiste eesti-sakslastega sügisel **1939**.

Mihkel Laid oli aastatel **1939 - 41** Viljandi Jaani koguduse õpetaja.

Elmar Töldsepp oli õpetajaks aastatel **1941 - 44**, ning lahkus Rootsi sügisel **1944**.

Diakoni ametit pidas **Juhan Kallaste** aastatel **1943 - 52**.

Jumalateenistused ja kiriklikud talitused jätkusid ka peale sõda nõukogude ajal.

Oskar Erit oli õpetaja Suure-Jaanis ja ühtlasi ajutine õpetaja Viljandis.

Henn Unt oli koguduse õpetaja aastatel **1946 - 49** ja **praost alates 1948**. Ta arreteeriti **1949**, saadeti Siberisse, tuli Eestisse tagasi aastal **1956** ning jätkas õpetajana Kadriinas.

Selle järel oli hooldusõpetaja **Alfred Tooming** aastatel **1949 - 52**.

Aga kohalik nõukogude võim otsustas Jaani kiriku sulgeda - ja nii ka tehti.

Aastatel 1949-67 oli Pauluse koguduse õpetaja ja Viljandimaa praost **Alfred Tooming**.

Tema võttis vastu **2. detsembril 1952** Viljandi Jaani kiriku inventari üleandmiseks teistele kogudustele. Kiriku varad ja sisustus päästeti hävingust ning jaotati mitme Eesti kiriku vahel. Jaani koguduse liikmed läksid üle Pauluse kirikusse. Orel viidi Põltsamaa kirikule ning altar Mustvee kirikule ja kell Kuusalu kirikule, aga see toodi Viljandi tagasi.

Ladu kirikus ja kaubastu soov ehitada raudbetoonist vahelagi

Oli talvine aeg ja minu lauale jõudis Viljandi Kaubastu ehitusalane kiri.

Kas see oli **aastal 1972** või varem? Ei oska enam täpsustada. Kaubastu soovis ehitada kirikusse raudbetoonist vahelae ja teha hoone kahekordseks ning küsis tingimusi projekteerimiseks. Näitasin seda kirja rajooni Tuletõrjeinspektsiooni ülemale.

Adolf Jürna (2.03.1911-8.06.1977) oli majori aukraadis ja sõja läbi teinud Kuramaani välja. Ta oli talust pärit ja igati mõistlik mees. Kord nädalas istusime koos teiste inspektoritega arhitektuuri komisjonis ja vaatasime läbi meile esitatud projekte. Minule oli selge, et kirikusse vahelae ehitamisele mina kaasa ei aita ning Jürna oli sama meelt.

Aga vaja oli anda ametlik vastus. Helistasin, ja leppisime kokku aja.

Mis muud, kui **Ülo Stöör** ja **Adolf Jürna** tulid kirikusse, kus ootas neid kaubastu esindaja.

Astusin esimest korda Viljandi Jaani kirikusse.

Teadsin ajaloost, et see kirik oli möödunud aja sõdades rängalt rüüstatud, aga ikka ja jälle

kirikuna taastatud. Ka ladu kirikus oli minu jaoks pühakoja rüüstamine. Kuigi kiriku hoonest oli tehtud ladu, oli see hoone meie mõlema jaoks kirik. Jäime oma otsuse juurde, et meie ei anna luba raudbetoonist vahelae ehitamiseks. Ja vahelagi jäigi ehitamata.

Olin kasvanud kristlikus perekonnas ja leiris käinud Tallinna Jaani kirikus aastal 1957.

Igasugune ateistlik rähklamine, olgu ajakirjanduses või muus, oli minu jaoks „**vene värk**“.

Hiljem sain teada, et raudbetoonist vahelagi oli tehtud Tartu Ülikooli ajaloolises kirikus, ning seda ei saanudki lammutada tehnilistel põhjustel. Ja on alles tänase päevani.

Jumala hool on imeline, ja kiriku päästmine algas samm-sammult

Tuleb meeles pidada, et nõukogude aja Eesti haritlased olid saanud vähemalt keskariduse Eesti ajal ning olid loomult kristlased. Parteipilet võis olla taskus, aga kodus lauasahelis oli leeritunnistus. Eesti rahva elulaadi osa oli arhitektuuri pärand ja seda oli vaja kaitsta.

Selliseks dokumendiks oli ENSV Ministrite Nõukogu **määrus nr.91, 27.veebruari 1973**, mis kehtestas ajalooliste keskuste kaitsetsoonide põhimääruse ja kaitsetsoonide piirid ka Viljandile. Selle dokumendile eelnesid mitu aastat ajaloolaste ja arhitektide pühendunud tööd.

Kui arvestada plaanimajandust ja projekteerimise limiite, siis Viljandi jõuti isegi kiiresti.

Aastal 1975 koostas Vabariiklik Restaureerimisvalitsus määrava tähtsusega projekti: „**Viljandi vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide detailplaneerimine**“

Autorid: **Kaur Alttoa ja Ervin Sedman**. Selle projekti ettepanekute osas oli kirjas:

Pioneeritännav 6, kirik, eriti väärtuslik, on ladu, rekonstrueerida kontsertsaaliks.

Pioneeritännav 6, pastoraat, väärtuslik, on raamatukogu, kohaldada kontsertsaali admin-majanduse hooneks.

Kirikuhoone rekonstrueerimine kontserdisaaliks algas uurimistöödega 1980-ndail

Alustati projekti koostamisega. Arheoloogilisi uurimistöid tegid aastatel 1980-81 **Urmas Selirand ja Kaur Alttoa**. Siis avati osaliselt kloostri müürid kiriku põhjaseina ääres, need kaeti jälle mullaga. Arheoloogilisi kaevamisi ning järelvalvet kiriku sees tegi **Kaur Alttoa** kuni ehitustööde lõpuni. Vee, kanalisatsiooni ja soojuse trasside rajamiseks arheoloogilised uurimistööd kiriku lääne- ja lõunaseina ääres juhatas **Heiki Valk** aastatel 1989-91. Teaduslik kokkuvõtte selgitas, et arvatavasti 13. sajandi lõpul ehitati kirik, mille osa müürist on säilinud Jaani kiriku krüptis. Kiriku kõrval olev kalmistu oli kasutusel kuni 18. sajandi teise pooleni.

Projektid ja ehitustööd algasid koos rahvusliku ärkamisega.

Samal ajal arheoloogiliste töödega koostati restaureerimise ja rekonstrueerimise projektid. Kiriku kavandajad olid: arhitekt **Merle Kinks** ja kunstiajaloolane **Kaur Alttoa**. Sisekujundus arhitekt **Ene Odraks**, altari kavandas **Aivar Oja**, ning 1994 teostas **Saaremaa Dolomiit**.

Ristimiskivi kinkisid aastal 1994 **Gildemanni meistrid Raplamaalt**.

Oreli, mis oli ehitatud **Hamburgis 1965**, kinkis Viljandi **sõpruslinn Ahrensburg**.

Püha Franciscuse vitraazhaken sai valmis ja seati oma kohale Jaanipäevaks **1993**.

See on kingitus kirikule, mille tegi **Ingrid Nenn**, kui ta käis Rootsist Viljandis.

Kõik vitraazhaknad on teinud **Renee Aua**.

Vaibad “**Taevaldel**” ja “**Ristivaip**” on kavandanud ja kudunud professor **Anu Raud**.

Kuusalu kirikusse viidud tornikell on ka tagasi toodud.

Ehitustöödega alustati koos arheoloogiaga, aga tööd jäid seisma, kuni Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse Viljandi osakonna juhatajaks määrati aastal 1987 **Heinar Mirka**.

Tema juhtimisel aastatel **1987-91** restaureeriti kiriku torn, katus ja lagi. Rajati raudbetoonist keldrikorrus esinejate riietehoiu ja abiruumide tarvis. Paigaldati elektri- ja veevarustus ning kütteseadmed. Taastamise rahade eest osteti kirikusse ka sisustus ja valgustid.

Maret Tomsoni avaldas **14.nov.1989** „Sakalas“ artikli, „**Kas kirik või kontserdisaal?**“

Kaur Alttoa ja Merle Kinks ütlesid avalikult välja - **sellesse hoonesse tuleb tegev kirik**. Viljandi haritlased ja hoone kavandajad ning kiriku ehitajad toetasid seda avaldust.

Jaani koguduse õnnelikust taastamisest.

Jõudsin arusaamisele oktoobris 2010, et on kätte jõudnud aeg kui võime öelda, et meist mööduvad üksikud tähtpäevad, millal koguduse taastamine algas 20 aastat tagasi.

Rääkisid Kalev Rajanguga, kes oli Pauluse koguduse liige ja võttis osa Jaani koguduse ametlikust taastamisest aastal 1991, kui seda korraldas Viljandimaa praost Herbert Kuurme. Kirjutasin **2.novembril 2010** vaimulikele, kes sellel ajal või hiljem olid koguduse õpetajad.

Tere, austatud hingekarjased,

2.novembril 2010

Saadan selle sõnumi Viljandi Jaani koguduse taastamise meenutuste kogumiseks. Möödumas on 20 aastat, kui Jaani koguduse taastamise mõte hakkas võtma kindlamad piirjooned, et aastal 1991 teostuda. Ette tänades vastuse eest.

Tervitusega Trepimäelt, Ülo Stöör
Jaani koguduse nõukogu liige

Sain vastused ja lisan siinkohal Ivar-Jaak Salumäe kirjad **2-st ja 4. novembrist 2010:**

Tervitusi minugi poolt!

2.11.2010

Mõtlen asja üle.

Teema on ohuline ja kui midagi meenub või näppu puutub, olen valmis jagama.

Heale Viljandi päevade sõbrale Ülo Stöörile ja tema perele parimad tervitused!

Lugupidamisega

Ivar-Jaak Salumäe

Lugupeetud Ülo Stöör.

4.11.2010

Oma pensionipõlve õnnelikke päevi olen kasutanud aastakümnete jooksul kogunenud paberite süstematiseerimiseks. Aastatel 1987-1990 kujunesid Viljandis selliseks, et palju tegemisi paberile ei jõudnudki, kuna alati uus tegemine ootas juba järke.

Siiski hakkas üha enam kiriku tegemisi jõudma ajakirjanduse veergudele, kaasa arvatud tulised diskussioonid Jaani kiriku taastamise ümber.

Mõned konkreetset sammud on kahtlemata ka dokumentidena olemas.

Ühe sellise paberi leidsin oma Viljandi-aegsete paberite hulgast.

*Selle originaal peaks olema Viljandi Maavalitsuse arhiivis (koguduse kiri 5.oktoobrist 1990 nr.591) ja algprotokoll Viljandi Pauluse koguduse arhiivis. Paber näitab, et minu eelviimasel tööpäeval Viljandi Pauluse koguduse õpetajana oleme pidanud juhatuse koosoleku ja selle kohta peaks olema **protokoll nr. 4/145 29. septembrist 1990. a.***

(Alates 1.10.1990 olin juba Tallinna Piiskopliku Toomkoguduse õpetaja.)

*Selle **koosoleku p. 5** võiks olla justkui minu testament Viljandist lahkumise eel.*

Kirjutan siia selle kirja teksti:

VILJANDI MAAKONNAVALITSUSELE

Saadame Teile juuresolevalt väljavõtte EELK Viljandi Pauluse koguduse juhatuse koosoleku protokollist nr. 4/145 p. 5; 29.septembrist 1990.a.

Punkt 5. *Juhatus otsustab teha Viljandi Maakonnaavalitsusele ettepaneku, et kui Viljandi Jaani kiriku restaureerimistööd on lõpule viidud, siis antaks kirik Viljandi linna teenistusse kas Viljandi Pauluse koguduse filiaalina või registreeritakse uuesti Viljandi Jaani kogudus, kes saab tagasi oma käsutusse nii oma kiriku kui ka oma pastoraadi.*

Muusikaline kontsert-tegevus saab loomulikuna toimuda ka Viljandi Jaani kirikus, nii nagu seda on siitsaadik vastutulelikult võimaldanud Viljandi Pauluse kogudus omas kirikus.

*Niipalju siis esialgul.
Kui midagi jälle leian või meenub, küll kirjutan.*

*Lugupidamisega
Ivar-Jaak Salumäe*

Jaani koguduse taastamise otsused

Herbert Kuurme autoriteet lõpetas erinevad arvamised ja kahtlused ning koguduse taastamine sai ka Linnavalitsuse poolse heakskiidu. Muidugi eelnesid sellele arutelud ja nõupidamised. „EELK Viljandi Jaani koguduse taasloomise koosolek oli **8.mail 1991**, mida juhatas Viljandimaa **praost Herbert Kuurme**.

Sellest koosolekust võtsid osa ka endised Jaani koguduse liikmed.

EELK Konsistooriumi **25.septembri 1991** aasta koosoleku protokolliga

Nr. 20 punkt 11 otsustati:

"Teha Viljandi Jaani kogudusele ettepanek kuulutada õpetaja koht vakantseks".

Jaani kiriku taastamise tööde lõpetamine vormistati pidulikult **23. jõulukuul päeval 1991**, ehitajate poolt andis **Heinar Mirka** üle kiriku võtme **Aarne Lättele**.

Jõululaupäeval 1991, peale 40 aastast vaheaega, pidas tänujumalateenistuse Jaani koguduse õpetaja **Jaanus Noormägi**, maavanem **Rein Triisa** ja aselinnapea **Ülo Stöör** pidasid tervituskõned. (Toomas Mattson, „Sakala“ 24. ja 30.dets. 1991).

Rahvast tulvil kirikus kuulati jutlust rõõmupisarad silmis. Kohal oli eakaid inimesi, kes olid olnud koguduse liikmed enne kiriku sulgemist.

Rahvas tänas Jumalat, kirik oli avatud ja **Eesti Vabariik taatatud 20.augustil 1991.a.**

Viljandile kinnitati linnaõigused **24.oktoobril 1991**.

Kirik pühitseti taas Evangelist Johannese päeval **27.detsembril 1992.**“

Jaani kiriku taastamist toetas Viljandi linnavalitsus

Viljandi Rajooni RSN Täitevkomitee Kultuuriosakond taotles kiriku hoonet Viljandi Kultuurimajale, et kirik on taastatud riigi raha eest ja oleks õige kui hoone on paar päeva nädalas kultuurimaja halduses. Kultuurimajale kirikuhoone andmine läks hääletamisele Linnanõukogus, ning sai eitava vastuse. Viljandi Linnavalitsus vastas kultuuriosakonna taotlusele samuti eitavalt ja tagastas kirikuhoone õigusjärgsele omanikule, EELK Viljandi Jaani kogudusele. See oli rahvusliku ja usulise ärkamise tõusu aeg. Kiriku taastamise tööd jäid rahapuudusel pooleli. Mida teha? Olin aastatel 1991-93 Viljandi aselinnapea ning koos linnapea **Heiki Raudlaga** sõitsime Rahandusministeeriumi. Viljandimaa mees **Vinnal** oli ministri asetäitja ning tema andis 300 000 rubla taastamise lõpetamiseks.

Tänu Jumalale, ehitustööd kirikus said lõpetatud.

EELK Viljandi Jaani koguduse hingekarjased Eesti ajal alates aastast 1991

Ajutine hooldaja õpetaja Jaanus Noormägi (15.12.1991 – 01.07.1992).

Jutlustaja Aarne Lätte (01.07.1992 – 01.12.1992),

Õpetaja Jaan Tammsalu (01.12.1992 - 29.10.2004).

Abiõpetaja Kalle Kadakas (01.09.1998 - 16.10.2002).

Abiõpetaja Rein Schihalejev (16.10.2002 - 01.04.2005)

Õpetaja Marko Tiitus, alates 01.04.2005

Ülo Stöör

arhitekt, Jaani koguduse liige.